
VI. IERARHII, INEGALITĂȚI ȘI MOBILITĂȚI SOCIALE

Gheorghe TEODORESCU

Argumente istorice pentru un concept al “diferenței sociale”

O întreagă tradiție a filosofiei sociale și-a îndreptat atenția asupra înțelegerii și argumentării diferențelor sociale, ori a legitimității ierarhiilor din societate. Mai întâi, Platon și Aristotel s-au interesat de condițiile separării *lumii sociale* de *lumea naturală*, pentru ca, ulterior stoicii să constate distincția dintre *lumea politică* și *lumea morală*. La rândul său, Sf. Augustin explica, în numele unui așa numit "dualism critic", apariția deosebiriilor dintre oameni, arătând cum *lumea morală* este un atribut al *lumii divine*, diferită de cea *pământească*, pe care o considera doar o “ordine profană.” Pentru Sfântul Părinte, această ordine încetează de a mai fi o concordie datorită neîntreruptelor conflicte dintre oameni pentru ocuparea unor poziții cât mai avantajoase, dar efemere, în cadrul piramidei sociale. Singura diferență legitimă care stabilește ierarhiile în societate ține de *natura morală* a oamenilor și vine de la Dumnezeu.

legitimarea ierarhiilor sociale

Pentru a fi mai explicit, pe la 1030 d.H., Adalberon – episcop de Laon –, îi prezenta regelui capetian Robert Evlaviosul "*legea celor trei ordine*" tot ca o pildă divină¹, demonstrând că *diferența* este o necesitate a conviețuirii. Ea constă – după cum remarcă Alain Accardo –, în "*arta transfigurării junglei medievale feudale într-o capodoperă a armoniei sociale*". O lume alcătuită din structuri de muncă (*laboratores*), politico-spirituale (*oratores*) și militar-coercitive (*bellatores*), răspunzând imperativelor "*diviziunii muncii*" ale Evului Mediu, în care *ierarhia* reprezenta esența acestei ordini. De altfel, toată această "*ordine*" era concepută ca o *communitas communitatum*, unde “prima datorie a individului era de *a-și servi comunitatea căreia îi aparține*”².

Această viziune "corporatistă" asupra societății va fi reluată și de J.J. Rousseau în celebrul său "*Discurs asupra originii și fundamentelor*

inegalitățile naturale pot fi atenuate prin educație și acord moral între membrii

¹ "Casa Domnului este, prin urmare, împărțită în trei: unii se roagă, alții se luptă, alții în sfârșit, muncesc. Aceste trei părți ce coexistă nu suportă a fi despărțite; serviciile oferite de una dintre ele sunt condiționate de lucrarea celorlalte două; fiecare la rândul său se angajează să susțină ansamblul. Astfel, acest triplu ansamblaj nu este prin aceasta mai puțin unit și, numai în acest fel, legea a putut triumfa, iar lumea să se bucure de liniște". (G. Duby - *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Paris, Gallimard, 1978).

² R. Nisbet - *The social philosophers. Community and conflict in Western thought*, New York, Crowell, 1973, pp. 193-194

inegalităților printre oameni"(1755)³ pentru a exprima ideea existenței unor *inegalități de la natură* (vârstă, forță fizică, aptitudini) aflate la originea diferențelor dintre oameni. Armonia contractualistă se baza, însă, pe principiul "dreptului egalitar", potrivit căruia *inegalitățile naturale* pot fi atenuate prin *educație* și *acord moral* între membrii societății. Însă, a fi bogat sau sărac, tânăr sau bătrân, bărbat sau femeie, sunt diferențe care nu au avut aceeași semnificație în toate timpurile, și nici măcar în toate grupurile sociale.⁴

De cele mai multe ori inegalitatea accesului la *resurse materiale* (bogăție, poziții sociale) sau *dematerializate* (notorietate, cunoaștere) a fost privită ca o situație intolerabilă, dacă nu de toată societatea, cel puțin de o parte a ei. O explicație a acestei stări de fapt poate fi și aceea dată indirect de E. Durkheim, prin însăși folosirea termenului de "mod" – cu sensul de specificitate –, în definiția *faptului social*:

"*acel mod de a simți, de a gândi și de a acționa(...)*", prin care actele sociale se deosebesc între ele. Aceasta înseamnă că *diferența socială* nu provine doar din manifestarea *factorilor naturali* ci, mai ales, din acțiunea unor *factori sociali* asupra comportamentului. "*Structura politică a unei societăți nu este decât modul în care diferitele segmente s-au obișnuit să trăiască unele cu altele. Dacă raporturile lor sunt tradițional strânse – susține Durkheim –, segmentele caută să se contopească: în caz contrar, să se deosebească*"⁵

Există însă și diferențieri neierarhizante ce țin de sistemul interdependențelor, complementarităților și intercondiționărilor instituite social, fără a implica cu necesitate raporturi de tip "*superior-inferior*". Un asemenea raport constituie rezultatul unei valorizări sociale independente de structurile autorității politice, dar relevante din perspectiva utilității și importanței acțiunii pentru funcționarea sistemului social. În contextul cultural european, diferențele sunt reproduse prin creditare, cooptare ori selecție, în timp ce în alte culturi diferențele privesc aspectul responsabilității, cooperării și integrării sociale. În primul caz, guvernarea implică *puterea politică*, iar în cel de al doilea, ea are în vedere *necesitatea politică*.⁶ Cercetările etnologice au scos în evidență diferențierile sociale datorate poziției în interiorul familiei, apartenenței la diferite grupuri cosanguinare (*lignaje, parentate*) ori calitatea de a fi membru al unei colectivități.⁷

Un aspect demn de remarcat este cel al societății indiene, unde sistemul valorilor nu se construiește în jurul ideii de *egalitate*. Ideile de egalitate sau de inegalitate sunt pur și simplu ignorate de morala vechilor indieni, chiar dacă opulența sfidează sărăcia ca nici

³ J. J. Rousseau - *Oeuvres complètes*, vol. III, Paris, Gallimard, 1964, p.134

⁴ T. Rotariu, P. Iluț - *Sociologie*, Cluj, Editura Mesagerul Transilvan, 1996, p.148

⁵ E. Durkheim – *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică, București, 1974, p.67.

⁶ G. Balandier – *Antropologie politică*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, pp.51-52.

⁷ Din același punct de vedere etnologic, G.P.Murdoch subliniază rolul sclaviei, eredității și bogăției în structurarea societății în "clase sociale". (*The Social Structure*, Payot, Paris,1972).

într-o altă parte a lumii. Din această constatare Louis Dumont trage concluzia că societatea europeană și-a făcut din egalitate un ideal cât se poate de *original*, prin comparație cu societatea indiană⁸. În numele acestui ideal s-au forjat categoriile intelectuale prin care este legitimat modul de structurare al societății europene. O societate care – după cum observă J. P. Fitoussi și P. Rosanvallon –, se vede confruntată cu o “nouă epocă a inegalităților”, unde de multe ori egalitatea nu este cu nimic mai morală decât inegalitatea, întrucât ambele generează sentimente de frustrare și disconfort social. Principiul egalității în distribuire aplicat în numele dreptății comuniste, nu elimină diferențele, ci doar le ascunde ideologic alimentând nemulțumirile mocnite ale segmentelor sociale private arbitrar de avantaje ce li se cuvin în mod legitim.

Pentru cei doi autori multiplicarea formelor de inegalitate repune în discuție problema egalității, care trebuie să redefinească deosebirile dintre oameni și criteriile după care se recunosc situațiile egalitare. Faptul că subzistă încă discriminare între sexe în legătură cu diviziunea sarcinilor domestice, făcând incompatibile funcțiile parentale cu cele profesionale la nivelul familiei, arată cât de ambivalente sunt referințele culturale asupra egalității, chiar într-o lume caracterizată de o civilizație avansată.

Egalitatea este o consecință a combinării dintre libertate și moralitate, acordând șanselor de viață un rol decisiv în reglarea decalajelor sociale intolerabile. Pentru aceasta, orice societate trebuie să dispună de un sistem de control eficient care să împiedice “transformarea mijloacelor în scopuri” și să asigure “primordialitatea politicului asupra economicului”.

Din acest punct de vedere, Seymour M. Lipset este de părere că bunăstarea socială este o condiție a democrației, iar eficiența politică se leagă de capacitatea structurilor autorității publice de a “satisface funcțiile de bază ale guvernării”, așa cum sunt ele definite de așteptările majorității membrilor societății⁹.

Multe explicații ce se dau azi instabilității politice din societate pun în relație dezvoltarea economică și funcționarea instituțiilor democratice. Acumularea și concentrarea avantajelor economice conduc la acumularea și concentrarea celor politice, având ca efect o subminare a egalității politice și o diminuare a supunerii față de procedurile democratice. Când structurile democratice sunt puse la lucru într-o societate inegalitară, minoritățile dezavantajate tind să diminueze distanțele sociale, economice și politice prin intermediul procesului electoral, în scopul reșezării proprietății și veniturilor. Orice încercare de obstaculare a acestui proces produce consecințe grave

⁸ L. Dumont - *Homo hierarchicus. Le système des castes et ses implications*, Gallimard, Paris, 1966, p.17.

⁹ G. Poede – *Prefață* la J.P.Fitoussi, P.Rosanvallon, “*Noua epocă a inegalităților*”, Editura Institutul European, Iași, 1999, pp.14-15.

asupra legitimității instituțiilor democratice, erodând încrederea în funcția lor redistributivă și orientând acțiunea socială spre forme non-democratice de satisfacere a așteptărilor. Inegalitatea, la fel ca și egalitatea sunt concepte politice prin excelență, indiferent dacă funcțiile pe care le satisfac sunt, în principal, de ordin *civic*. Eficacitatea sistemului politic de a redistribui “bunurile rare” (bani, servicii, oportunități, șanse) către grupuri și comunități, depinde de cantitatea alocării, de urgențele și beneficiarii ei, dar și de concordanța dintre așteptări și satisfacerea lor. În funcție de toate acestea pot fi judecate *inegalitatea* și *sărăcia*; prima ca *diferență între pozițiile sociale* ocupate, cealaltă ca *diferență între venituri*. Ambele pot fi *absolute* sau *relative*, după cât sunt de structurate sunt mecanismele care le produc.

Clase, categorii și straturi sociale

Două perspective metodologice s-au impus în analizele privind *diferența socială*: una de inspirație *structuralistă* și *macrosociologică*, iar cealaltă de orientare *microsociologică*. Prima operează cu noțiunile de “clasă” și “structură”, fiind interesată de abordările socio-economice ale realității sociale, pornind de la *venituri* și *relații de proprietate* în definirea ierarhiilor și inegalităților din societete. Cea de a doua perspectivă are în vedere o realitate socială mult mai fragmentată, a cărei complexitate nu poate fi redată prin simplificări conceptuale de genul macrostructurilor sociale. În accepțiune microsociologică, societatea este alcătuită din “straturi sociale”, sub-culturi, “grupuri mici” ori colectivități afine.

În ce privește noțiunea de “clasă socială”, aceasta se remarcă printr-o anume ambivalență semantică, datorită căreia delimitările grupale sunt greu de precizat. Ea se referă la “macro-structuri” demografice, cu un contur foarte fluid care includ persoane ce au mai multe diferențe, decât caracteristici care le unesc. Cercetările de acest gen au tendințe generalizante, taxonomice și clasificatorii după criterii extrem de abstracte care ignoră existența unor individualități sociale distincte.

Teoriile sociologice care au recurs la explicații exhaustive asupra conduitei umane, privind realitatea socială dintr-o perspectivă holistică, s-au aflat o bună bucată de timp sub influența analizelor marxiste. Diferențierea tipurilor de societate în baza criteriului universalist al *modului de producție* realizată de Marx, a fost recunoscută drept o modalitate *obiectivă* de analiză a vieții sociale, aplicabilă la toate tipurile de societate cunoscute. Cu variante mai mult sau mai puțin subtile, clasificări bazate pe criterii la fel de abstracte au proliferat în studiile unor sociologi care au crezut cu sinceritate în mirajul unui anumit gen de obiectivitate științifică.

Pornind de la criteriul *realităților dihotomice*, au fost descrise și ordonate mari tipuri de societate pentru mari momente ale istoriei. Acumulările cantitative au generat

criteriul *realităților dihotomice*

conflict social

exploatați și exploatați

schimbările calitative din societate, iar separațiile au fost întotdeauna veritabile rupturi în continuitatea civilizațiilor, realizându-se pe cale violentă. Între *forma* și *conținutul* fiecărei societăți a existat o tensiune neîntreruptă, iar *conflictul social* a fost de fiecare dată întreținut de un conflict al macro-intereselor. În virtutea acestor ireconciliabile înfruntări de ordin economic și politic, societatea era divizată între *exploatați* și *exploatați*, între clasa dominantă și conducătoare și, clasa dominată și condusă. Cei care nu “încăpeau” în parametrii atributivi definiți pentru recunoașterea uneia din aceste două “clase de interese”, aparțineau unor foarte difuze conglomerate sociale (intelectuali, profesii liberale) aflate în “marginea” societății.

În spiritul aceluiași mod de a împărți tipurile de societate au procedat și alți sociologi. Astfel, prin aplicarea unui criteriu *extern* de diferențiere, A. Comte și F. Tönnies au făcut deosebirea între tipurile de societate care s-au succedat în istorie. Primul a considerat *nivelul cunoașterii științifice* un asemenea criteriu extern, foarte obiectiv, care permite recunoașterea celor *trei mari stadii* istorice ale umanității: *teologic*, *metafizic* și *pozitiv*. Al doilea lua ca premisă *fundamentele psihice* pe baza cărora se structurează relațiile sociale pentru a descoperii că, în realitate, aceeași istorie a cunoscut doar două tipuri de organizare socială: starea de “comunitate” (*Gemeinschaft*) și starea de “societate” (*Gesellschaft*).

Prin comparație, H. Spencer, E. Durkheim și T. Parsons au luat în considerare *criteriile interne* de clasificare a societăților, respectiv *creșterea complexității sociale*, *tipul solidarității sociale* și *capacitatea adaptativă* la realitățile schimbătoare ale vieții sociale. Cu nuanțe prea puțin sesizabile, aceste criterii au prezentat procesele evolutive din trecutul omenirii ca o înaintare, mai mult ori mai puțin lineară, dinspre *faza primitivă* (vânători, culegători, cultivatori), traversând *etapele intermediare* (sclavagism, feudalism), până la *forma modernă* și *postmodernă* de organizare societală. *Proprietatea*, *mentalitățile*, *stilul de viață*, *nivelul de cultură* au fost indicii larg acceptate – în special până în deceniul șapte al secolului trecut –, de către cea mai mare parte a sociologiei europene. Abuzul noțiunilor și categoriilor uniformizante, tentațiile reduționiste și căutarea prea insistentă a “structurii” acolo unde situațiile de viață aveau o încărcătură subiectivă evidentă, precum și explicarea oricărei acțiuni sociale exclusiv prin *cauze*, au condus la abandonul unei abordări devenite tot mai inactuale pentru sociologia contemporană.

Prin comparație, abordarea *stratificaționistă* s-a dovedit mai flexibilă și mai

Termenul de *strat* nu indică obligatoriu deosebiri de ordin ierarhic, ci și deținerea unor *poziții* ori *funcții* sociale diferite. A fi catolic sau ortodox, român sau sârb, profesor sau medic nu implică prezența unor raporturi de subordonare. El redă cu destulă flexibilitate termenii integrării sociale a diferenței, în forme asociative care impun cooperarea, complementaritatea sau interdependența. Sub acest aspect, redefinirea conceptului de proprietate, a inițiativei private și a libertății antreprenoriale a contribuit la “pulverizarea” tradiționalelor “clase muncitoare” în perioada “tranziției economice și politice” românești, sub presiunea societății civile.

“realistă” decât permitea “nominalismul” clasic. Noțiunea de *strat* desemnează o realitate socială mai apropiată de conceptele de *rol* și de *status*. Faptul că în societate există “*poziții egale de status ce sunt deținute de un anumit număr de indivizi*”, adugă nuanțe mult mai subtile diferențierilor sociale. Inegalitățile se manifestă și în interiorul grupului, nu doar la nivel intergrupual.

Cu toate acestea, din repertoriul sociologiei nu au dispărut “variante de compromis” prin care cercetătorii încearcă o apropiere a perspectivei *holiste* de cea *hiper-empiristă*, pentru a da posibilitatea analizelor să se adapteze diferitelor contexte de viață. O asemenea abordare este susținută și de Yannick Lemel care crede că în orice societate, pot fi întâlnite în egală măsură *straturi*, dar și *clase sociale*.¹⁰ Atunci când interesul cercetării se îndreaptă prioritar asupra funcționalității sociale, noțiunea de *clasă* este mai eficientă în surprinderea co-determinărilor, inter-influențelor și, în general, a raporturilor dintre grupuri și comunități sociale. Dimpotrivă, dacă interesul sociologului privește mobilități, mentalități și sisteme de valori legate de conduita socială, termenul de *strat* este mai relevant în conținutul explicațiilor și interpretărilor date realităților studiate.

Astfel, *nivelul tehnologic* sau *relațiile de proprietate* sunt criterii care permit o mai bună explicare a ierarhiei sociale, în sensul *clasificării* și redării poziției unor categorii sociale definite într-un mod mai general. Dar dacă sunt vizate nivelul de educație și de instrucție, prestigiul, profesia, stilul de viață, sau nivelul consumului, noțiunea de *strat* exprimă cu mai multe nuanțe complexități “de conținut”, nu doar “de formă”. etc. Caracterul multi-, inter-, și cros-disciplinar al investigațiilor sociologice din ultimii ani a făcut necesară *analiza multi-criterială* în selectarea, caracterizarea și valorificarea conceptelor folosite de sociolog.

Studiile lui Gosta Carlsson¹¹ privitoare la dinamica fenomenelor sociale de genul mobilității și stratificării sociale, sunt un exemplu în acest sens. La fel și în cazul *scalei sociale*, construite de Lloyd Warner pe baza evaluării *rolurilor* și *statusurilor* deținute de actori în societate, reprezentând o paradigmă de mare succes și în zilele noastre. Este vorba de o *scală* ce cuprinde șase trepte ale *prestigiului social*, definite pe baza opiniilor exprimate de diferiți subiecți intervievați cu privire la modul în care se percep ei, unii față de alții, în cadrul aceleiași comunități. Premisa metodologică pe care cercetătorul american a avut-o în vedere este cunoscuta “*teoremă a lui Thomas*”. Conform acesteia, “*realitatea socială este aceea pe care o percep oamenii și nu aceea pe care o presupun speculațiile filosofice*”. Clasificarea rezultată din aplicarea adevărului teoretic la realitatea practică s-a realizat prin definirea unui “indice de stratificare” (*indicele Warner*), obținut din corelarea următoarelor variabile: *ocupație*, *venit*, *locuire* și *zonă de rezidență*. Așa au fost identificate cele șase paliere ale prestigiului social, pe care, ulterior, tot Warner le-a

¹⁰ Y. Lemel - *Stratifications et mobilite sociale*, Paris, Armand Colin, 1991, p.16

¹¹ G. Carlsson - *Social Mobility and Class Structure*, Lund, Glecrup, 1969.

redus la trei pentru a simplifica segmentarea socială în numele clarității analitice a demersului sociologic:

- superior – superior (*upper – upper*);
- superior – inferior (*upper – lower*);
- mijlociu – superior (*upper – middle*);
- mijlociu – inferior (*lower-middle*);
- inferior – superior (*upper – lower*);
- inferior – inferior (*lower-lower*);

Gruparea în perechi a treptelor “de prestigiu” asociază noțiunea de clasă cu aceea de strat, cu precizarea că prin “*middle class*” sau “*working class*” se înțeleg realități sociale diferite de la o societate la alta. Clasa mijlocie americană seamănă destul de puțin cu cea franceză și, aproape deloc cu cea românească. Frecvent, însă, se folosește tripartiția *clasă superioară*, *clasă mijlocie* și *clasă inferioară*, care, în cazul “reformei economice” începută după 1989, a pus în dificultate sociologii români. Dificultatea definirii criteriilor privind *stratificarea ocupațională* pentru o populație aflată într-un proces amplu, dar nesistematic, de transformări social-economice – din care nu lipsesc activități economice “invizibile” ori “subterane” –, a compromis multe evaluări sociologice și statistice din această perioadă. Obstacolul major privea construirea unui “nomenclator socio-profesional” (NSP) care să țină seama de două aspecte deosebit de relevante:

- *dinamica extremă a profesiilor practicate pe intervale scurte de timp*;
- *absența unor cadre conceptuale suficient de flexibile pentru a reflecta această dinamicitate ocupațională*.

Din acest motiv, majoritatea studiilor au avut un caracter provizoriu, temporar și descriptiv, furnizând date ce surprind o realitate de moment, care se modifica sensibil de la un an la altul și, în anumite privințe, în cadrul aceluiași an. Criteriile de stratificare (*variabilele de cercetare*) excelau prin diversitate și neomogenitate, definite fie în funcție de “*obiectul ierarhiei*” (poziții sociale, statusuri, roluri), fie de *semnificația straturilor* (“reale”, “materiale”, “obiective”, “convenționale”), fie de *natura indicatorilor* (obiectivi/subiectivi, interni/externi), fie de *aria de cuprindere* (nivel local, regional, național), fie de *tipul variabilei utilizate* (discrete, continue), fie, în sfârșit, de *numărul de indicatori folosiți* (clasificări uni-criteriale, multi-criteriale). Or, asemenea criterii – susțin T. Rotariu și P. Iluț¹¹, ar avea o oarecare eficiență doar în cazul unor structuri sociale stabile (organizații, întreprinderi), fiind mai puțin eficiente în situații complexe de viață, cu o mobilitate socială foarte ridicată.

Dificultăți metodologice de acest gen au fost avute în vedere și în cazul modelului de analiză funcționalistă pe care îl propune T. Parsons¹², model centrat pe *sistemul*

¹¹ T. Rotariu, P. Iluț - *op.cit*, pp. 158-154

¹² T. Parsons - *Le système des sociétés modernes*, Paris, col "Organisation et sciences humaines", 1973.

valorilor supreme ale fiecărei societăți. El urmărește dinamica și stabilitatea conjuncturilor dintr-un context social marcat de concurența intereselor, unde valoarea morală a acțiunii sociale devine singurul reper valid în caracterizarea diferențelor dintre grupuri.

La fel procedează și P. Bourdieu¹² pentru a defini competiția dintre “capitalul material” și cel “cultural” (simbolic) în scopul obținerii unei poziții dominante în societate de către multiplele comunități socio-profesionale. Originalitatea acestei interpretări a dinamicii raporturilor dintre grupuri constă în substituirea întrebărilor de tip “de ce” cu cele de tip “cum” în formularea explicațiilor asupra inegalităților sociale, în special a celor de ordin simbolic. Școala reprezintă – în opinia acestui sociolog –, cadrul propice al reproducerii și legitimării inegalităților de status, prin menținerea și amplificarea *decalajelor culturale* dintre actori, pornind de la decalajul dintre resursele de care dispune fiecare categorie de educați în parte. În mod semnificativ, procesul reproductiv al diferențierilor sociale nu se referă la consolidarea unor *inegalități naturale*, de ordin genetic sau bazate pe merite personale incontestabile, ci preia argumente din orizonturi axiologice diferite de cele ale contextului social în care se judecă diferența. Astfel, pot fi întâlnite cazuri de *status superior* deținute în funcție de utilizarea criteriului economic și de *status inferior* prin raportarea la alte criterii de evaluare: moral, cultural, intelectual etc. Efectul obținut dintr-o asemenea interșanjabilitate arbitrară a criteriilor de evaluare a valorii personalității și a grupurilor poate fi observat sub forma unei *inconsistențe de status*. Ambivalența meritelor și calităților ce se atribuie nemeritat unor persoane și categorii sociale care au “știința” profitului maxim din exploatarea unei situații de tranziție axiologică – specifică epocilor “de tranziție” –, este exemplificată de istoricul Paul Veyne prin statutul social al *liberților* romani. Datorită faptului că aceștia dețineau o poziție socială deosebit de echivocă de *superiori* și *inferiori* – în mod simultan și în raport cu cetățenii Romei –, au reușit să producă indignarea majorității populației libere din imperiu.¹³ La fel, în cazul vremurilor aflate în schimbare, când universul valorilor este fluctuant pentru a defini criterii ferme de recunoaștere a noilor statusuri apărute, se întâmplă asemenea neconcordanțe între valoare și statusuri.

Mobilitatea socială

¹² P. Bourdieu - *La distinction .Critique sociale du jugement*, Minuit, Paris, 1979

¹³ T. Rotariu, P. Iluț - *op.cit.*,p.173. Liberții erau sclavi eliberați, dobândind simultan drepturile civice ale oricărui cetățean roman, dar nedepășind statutul de “marginal social”.

Apariția în 1941 a lucrării lui Pitirim Sorokin, “*Social mobility*”¹⁴, readucea în atenția sociologilor problematica dinamicii sociale printr-un studiu comparativ al acestui fenomen în Europa și în America de Nord. Studiul aborda fenomenul din perspectiva pozițiilor de putere deținute de indivizi și grupuri în contextul *democratic* al societății civile și al influenței ideologiei *egalitariste* asupra statusurilor sociale, așa cum cum fuseseră ele, deja, descrise de A. de Tocqueville¹⁵.

În viziunea lui Sorokin *mobilitatea socială* exprimă tendința grupurilor și persoanelor de a ocupa poziții cât mai bine situate în ierarhia societății. Această tendință presupune deplasarea actorilor în spațiul social pe trei direcții principale: *ascendentă*, *descendentă* și *circulară*.

Potrivit acestui model, sociologul american – el însuși trăind experiența unei schimbări culturale prin părăsirea mediului de origine și a statului profesional din Rusia sovietelor –, încearcă să demonstreze că societăți complet închise nu pot exista în realitate. În pofida unor rigori de ordin juridic sau moral, deplasările de *status*, pe cele trei dimensiuni, nu pot fi împiedicate. Efectele acestui fenomen sunt benefice pentru dezvoltarea intelectuală a personalității, pentru creșterea inventivității sociale și a prosperității economice, precum și pentru optimizarea distribuției *statusurilor* în interiorul societății.

Dar mobilitatea are și unele *efecte negative* asupra “compoziției sociale a societății”, a comportamentului social și a relațiilor moral-afective sub aspectul integrării sociale. Creșterea ori descreșterea acestui fenomen depinde de *diferențele înnăscute* dintre indivizi, precum și de *diferențele dintre mediile sociale* de existență.¹⁶

Privită sub aspectul dinamicii sociale, mobilitatea constituie premisa dezvoltării nivelului de înțelegere al individului, a creșterii adaptabilității și curiozității sale naturale care, la rândul lor, pot influența dezvoltarea economică și spirituală a societății. Ea reprezintă *un substitut de revoluție socială* prin faptul că oferă debușee controlabile unei reșezări mai corecte a statusurilor inechitabil orânduite de instituțiile puterii politice.

Prevenirea unor mișcări violente de natură să amenințe stabilitatea societății constituie o miză importantă a acestui fenomen de mare însemnătate pentru lumea modernă. Ceea ce nu înseamnă că el duce la uniformizări sociale în numele unei morale egalitariste, ci dimpotrivă, stimulează competiția dintre actori cu “șanse egale”, dacă instituțiile democratice funcționează “normal”. Departe de a încuraja “spiritul

¹⁴ Pitirim Sorokin - *Social and cultural mobility*, Glencoe, The Free Press, 1959.

¹⁵ A. de Tocqueville - *Despre democrație în America*, Editura Humanitas, București, 1992.

¹⁶ I. Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, Editura Humanitas, București, 1990, pp. 161-162.

colectivist”, Sorokin vede în mobilitate un mod ipocrit de exprimare a idealului egalitarist, dând “*sentimentul superficial al unei egalități formale în spatele căreia sporește permanent individualismul celui dornic să reușească socialmente sărind cât mai repede și cât mai multe poziții în ierarhia socială*”¹⁷.

Uneori ritmul prea rapid în care se derulează această competiție cu *timpul* și cu *Eul social* poate da naștere unor efecte perverse ale mobilității sociale, de genul celei sesizate de Ch. W. Mills. Este vorba de așa numita “*panică de status*” care produce un sociotip “de tranziție”, un personaj ce se comportă ca un *robot vesel*. *Omul nou* este un “descurcăreț” prin excelență, pe deplin convins de faptul că stăpânește până la perfecțiune – ca un robot –, arta folosirii mijloacelor de a reuși în viață. Nu doar că le stăpânește, dar ține să și demonstreze pe orice cale și oricui aceste abilități. “Știința vieții” reprezintă prima virtute pe care o apreciază, sfidând din principiu tot ce ține de competența dobândită în școală, iar faptul că și reușește să ocupe o poziție superioară în societate, nu poate decât să-l înveselească. Din punctul său de vedere, mobilitatea are un sens univoc: de jos în sus. Ea este eminentamente o *promovare socială*, o înaintare în ierarhia societății care atrage după sine diferite genuri de prestigiu: moral, profesional, economic ori politic. Mișcarea descendentă înseamnă *retrogradare*, eșec social și depreciere de status.

Există, însă, și o mobilitate *circulară* (sau *orizontală*), caracterizată printr-o deplasare în câmpul pozițiilor sociale fără a fi considerate *avansare* sau *regresare* în ordine axiotropică. Considerente funcționale pot impune schimbarea sectorului de activitate, a locului de muncă ori a funcției în cadrul organizației, care nu modifică “cota” prestigiului social al actorilor.

Mai mult, dinamica statusurilor comportă o dublă dimensiune:

- *istorică*, în forma *mobilității intergeneraționale*, având ca reper al schimbării modificarea categoriei sociale a succedenților în raport cu antecesorii lor parentali;
- *situaționistă*, în forma *mobilității intrageneraționale (de carieră)*, reflectând traiectoria socială a personalității începând de la prima sa ocupație sau

Nu trebuie pierdut din vedere că gradul de mobilitate socială depinde de flexibilitatea profesie.

Sub acest aspect, K. Popper remarcă existența a două tipuri de ordine socială: “societatea magică, tribală sau colectivistă (care) va mai fi numită *societate închisă*, iar *societatea* în care indivizii se confruntă cu decizii personale, *societate deschisă*”.

¹⁷ *ibidem*, p. 165.

Distincția la care se referă Popper este o adaptare originală a împărțirii făcute de Weber între *societățile de clasă* și cele de *status*. Primele acordă șanse egale și stimulează competiția dintre actori pe criterii valorice, astfel că fiecare se poate impune în ierarhia socială în funcție de meritele pe care le are. Este, deci, o lume meritocratică și democratică, în sensul cel mai absolut, întrucât se arată deschisă față de inițiativă și spirit întreprinzător.

Prin comparație, *societățile de status* sunt *societăți închise* în care există infinite bariere juridice, tradiționale sau morale, așa cum a funcționat sistemul castelor din vechea societate indiană. Acest sistem are capacitatea de a bloca energia și potențele creative ale personalității și grupului prin *imobilismul* structurilor sale instituționale. Regimurile totalitariste excelează prin aceleași tentații conservatoriste pe care le reproduc sistematic prin mijloace ideologice.